

Dominans med dobbelte implikationer – mænd i omsorgsfag

Lene Ingemann Brandt

Domination with double implications – on men in social and healthcare positions. This article deals with the implications of gender in terms of practices, work divisions and positions, by a short-term female-related education with internship at nursing homes. The article shows that the social and healthcare assistant education, with double implications, contributes to an *order* that *naturally* but unnoticed favors men, while women simultaneously dominates in the female space and do not consider men to be able to perform the same task she has always performed. The empirical material consists of 15 interviews with social and health care students (men and women) and observation studies at three nursing homes, while the theoretical basis for the analysis relates to Bourdieu's contribution regarding *The Masculine Domination* (Bourdieu 1999b).

Keywords: Bourdieu, gender, care, education, drop-out

Denne artikel beskæftiger sig med, hvorledes køn sætter sig igennem på en arbejdsplads med få mænd og mange kvinder, indenfor et erhverv, der knytter sig til typiske kvindelige gøremål. Det empiriske materiale udgøres af 15 interviews med social- og sundhedshjælperelever samt observationsstudier på tre plejehjem, mens det teoretiske afsæt for analysen, knytter sig til Bourdieus bidrag omhandlende *Den maskuline dominans* (Bourdieu 1999b), hvor køn og klasse samt symbolsk vold ses som centrale begreber. Artiklen har et todelt ærinde. På den ene side fremskrives der her en empirisk dobbelt pointe omhandlende mænds værd-sættelse og ekskludering indenfor omsorgsfag, mens en teoretisk pointe til dels udfordrer tænkningen om *den maskuline dominans* indenfor et reproduktivt feminint arbejdsområde, der her ses med dobbelte implikationer, og hvor den maskuline dominans omvendt homologt bliver til en kvindelig dominans. Senere i artiklen vises eksempler herpå.

Det empiriske materiale stammer fra et ph.d.-projekt omhandlende uddannelsessociologiske og livshistoriske perspektiver på orienteringen mod eller fra social- og sundhedshjælperuddannelsen (Brandt 2013), og med afsæt i et genstandsfelt knyttet til frafald og fastholdelse af elever i erhvervsuddannelse.¹ Fokus har i denne afhandling *ikke* været *køn*, forstået som et socialt konstrueret køn, der

kan ses som virksomt i forhold til, hvorvidt elever gennemfører en kvindekønnoteret uddannelse eller ej. I hvert fald ikke for en start. Fra forfatterens side har der været en bevidsthed om, at køn kan have betydning for gennemførelse af en uddannelse der historisk set, og altovervejende, rekrutterer kvinder, og hvis arbejdsfunktioner knytter sig til omsorg, pleje og personlig hygiejne. Alligevel har det præliminære fokus været på social- og sundhedshjælperelevernes *socialt skabte motiver* til orienteringen mod eller fra SOSU uddannelsen – om ikke i et kønsneutralt perspektiv, så dog (køns) nedtonet. En sådan adskillelse og distinktion har dog vist sig ikke mulig. Køn har så at sige *vist sig* og er blevet et fund, der blev fundet uden at være ledt efter. Køn er hermed en form for ubekendt, der i afhandlingen bidrager med svar på, hvorledes køn organiserer sig diskursivt og ikke diskursivt i mentale og fysiske strukturer, og hvorfor det kan synes fordelagtigt eller lidet attraktivt at uddanne sig indenfor en *kvindebranche*, hvor mandlige social- og sundhedshjælper udgør blot 6 %.

Kønnet forskning og køn på begreb

Mænd udgør således en ganske lille andel indenfor social- og sundhedsområdet, og med blikket rettet mod andre såkaldte traditionelle kvindefag er tendensen med den lave mandlige repræsentation den samme. Eksempelvis uddanner kun ganske få kvinder sig som mekanikere (Hansen 2011), mens få mænd ernærer sig som sygeplejersker (Warming 2016). Adskillige forskere beskæftiger sig med betydningen af køn i forhold til at forstå implikationerne af den antalsmæssige asymmetri indenfor uddannelse og erhverv, og viser bl.a. hvordan det underrepræsenterede *køn* på en arbejdsplads i forhold til majoritetsgruppen, indebærer en særlig opmærksomhed der dog samtidig fordrer tilslutning til den gældende orden (Havung 2000:183). Dette ses bl.a. i undersøgelser, hvor køn betegnes som *et potentiale*, og hvor den marginale position ses som fordelagtig og samtidig knyttet til visse forventninger (Bloksgaard og Faber 2004:97). Fra undersøgelser indenfor det pædagogiske område fremhæves det, at mænd i daginstitutioner skyndes til at være en maskulin *modvægt* til kvinder, mens det samtidig forventes, at mænd kan udøve nødvendige omsorgsopgaver, der kan vinke farvel, pudse næser og skifte ble (Nielsen 2005). Desuden viser arbejdsdelinger, hvorledes kvinder står for indkøb og mænd for reparationer, og at pædagogiske institutioner i det hele taget er præget af traditionelle forestillinger om, hvad mænd og kvinder gør (Krøjer 2003:80) Fokus i disse undersøgelser kan således siges at omhandle, hvordan kønsopdelte uddannelser skaber kønsopdelte arbejdsmarkeder (Emerek & Holt 2008), og hvordan køn reproduceres indenfor visse uddannelser og erhverv (Møller Pedersen 2005). I de senere år har opmærksomheden på sammenhængen mellem køn og uddannelse, også været rettet mod uddannelsesfrekvens, frafald og motivation (Hutters, Nielsen og Görlich 2013). Det ses her at drenge er kommet i flertal i restgruppen af unge uden afsluttet uddannelse udover grundskolen, hvilket har foranlediget et øget fokus på drenge vilkår og veje i uddannelsessystemet (Jørgensen 2013), såvel som på betydningen af køn i forhold til sociale tilhørsfor-

hold og social klasse (Wyn og Dwyer 2000; Nielsen & Sørensen 2004; Thomsen 2011).

I forhold til diskussionen om, hvad køn gør, og hvilke implikationer køn har, rejses samtidig spørgsmålet om, hvad køn egentlig er for en størrelse. Køn er et hyppigt anvendt begreb, selvom køn for så vidt er svært at sætte på begreb, og svært at identificere. Desuden er der inden for nyere kønsforskning ikke konsensus om kønsbegrebets ontologiske og epistemologiske afsæt, eller hvorledes køn sætter sig igennem. Diskussioner i forhold hertil drejer sig bl.a. om, hvorvidt sociale og kulturelle kønsudtryk og handlinger kan siges at være knyttet til biologiske forhold (Knudsen 2008; Zlotnik 2004), eller om biologi netop overdetermineres og gør biologisk køn til en grundlæggende forklaringsfaktor, der ser bort fra sociologiske forhold (Nørholm 2005:271). Samtidig udfordres kønsbegrebet af forskellige positioner der tænker køn så at sige på tværs af køn, og som et køn, der ikke har faste konturer og stabil substans, men som kan forandres og ændre udtryk, det vil sige hvor køn ikke er noget man *er*, men noget man *gør* og *bliver* (Søndergaard 2007).

Køn som social konstruktion

I denne artikel tages der afsæt i et kønsbegreb, der er inspireret af Pierre Bourdieus tænkning og knyttet til habitus som produkt af kultur og historie, hvor det er centralt ikke at sammenblende biologisk køn med socialt køn, og hvor køn først og fremmest spiller en rolle som struktureringsprincip for tanke og handling.

Ifølge Bourdieu skal agents opfattelses- tanke- og handlemønstre ses i forhold til en social genese, hvor praktikkerne i høj grad er styret af kropsliggjorte dynamikker, der ikke umiddelbart er tilgængelige for bevidste selvrefleksioner. Bourdieus ærinde er at afdække, hvorledes magtstrukturer konstitueres og reproduceres over tid, og hvordan dominerende grupper upåagtet og miskendt viderefører dominansen over andre mindre magtfulde grupper. Et eksempel herpå ses i Bourdieus arbejder om det sociale køn, der har afsæt i det kabylske samfund i Algeriet. Her vises en konsekvent dyrkelse af mandlighedens primat, der kan bruges som et *forstørret billede*, af hvorledes forskelle mellem mænd og kvinder reproduceres, og hvordan et system af princip for opfattelse og inddeling lever videre i det socialt ubevidste (Callewaert 1994:21). Ifølge Bourdieu er konstruktionen mellem mand og kvinde homologt med dominant og domineret, hvor kvinden indtager en underordnet position, der karakteristisk for den symbolske vold opleves miskendt af de implicerede og opretholdes gensidigt. Bourdieu formulerer det således, at den maskuline dominans er en symbolsk dominans, der udøves ikke i de erkendende bevidstheders rene logik, men gennem de skemaer for opfattelse, vurdering og handling, der konstituerer forskellige slags habitus; disse skemaer går forud for bevidsthedens beslutninger og viljens kontrol og ligger til grund for et erkendelsesforhold, der står meget uklart for det selv (Bourdieu 1999b:52).

Den symbolske vold ligger således i, at det mandlige herredømme erfares så selvfølgelig, at det ikke opleves som sådant og ikke behøver retfærdiggørelse,

idet kvinder er blevet socialiseret ind i en tankestruktur, der definerer dem som mindreværdige ”med en kærlighed til deres skæbne” (Bourdieu 1999b:52). Opdelingen mellem kønnene ses som et system af homologe modsætninger, der er indskrevet i de objektive og mentale strukturer gennem tusind år, og som forekommer indlysende og ”i sagens natur” (Bourdieu 1999b:16). Eksempelvis ses det i fordelingen af aktiviteter, hvorledes kvinder tager sig af det indre og det private, det fugtige, det snavsede og monotone, som hører til de huslige gøremål, herunder pasning af børn og dyr, mens manden forestår det officielle og det ydre, det rå og det tørre, og de handlinger som er kortvarige, og ind imellem farlige og spektakulære såsom slagting eller deltagelse i krig. Desuden er det inkorporeret i habitus, hvorledes mænd og kvinder taler, hvordan man opfører sig, sætter sig, bruger sit blik mv. (Bourdieu 1999b:43).

Køn og klasse set i relation

Når der tales om køn som social konstruktion, må der samtidig ifølge Bourdieu, tales om social klasse (Bourdieu 1995). Med klassebegrebet forsøger Bourdieu at forstå den sociale orden og de sociale praktikker, der er knyttet til en given placering i det sociale rum, og som udtrykker, at der til hver klasse af positioner svarer en klasse af homologe dispositioner og smagspræferencer. Køn og klasse skal således analyseres sammen, idet betydningen af køn afhænger af klasse og omvendt, og køn er i lighed med klasse en bestemt praksis, hvilket vil sige, at kønnes praktikker er forskellige alt efter, hvilken klasse agenterne tilhører, og afhænger af, hvilke værdier der er efterstræbelsesværdige i det sociale rum. Bourdieu formulerer det således, at det er lige så ”umuligt at skille egenskaber ved kønnet fra egenskaber ved klassen, som at skille citronens gule farve fra dens surhed” (Bourdieu:1979a:119-120).

De synlige forandringer der skjuler de uændrede forhold

I en nutidig kontekst med kvinders massive bevægelser på uddannelse og arbejdsmarked, kan Bourdieus forståelse af køn synes som en forældet tænkning omhandlende patriarkalsk kønsdominans, der som minimum trænger til en nuancering. Bourdieu anerkender, at der i takt med strukturelle og institutionelle forandringer også ses forandringer kønnene imellem, og at kvinders øgede adgang til uddannelse og erhverv, udbygningen af en offentlig sektor med børnepasning, udvidede barselsordninger, fleksible arbejdstidsordninger osv. også har betydning for relationerne mellem køn. At kvinder i dag er en del af arbejdsmarkedet og eksempelvis i højere grad end mænd uddanner sig, er imidlertid ikke ensbetydende med, at kvinder hverken valoriseres eller ligestilles. Tværtimod argumenterer Bourdieu for, at der netop i denne udvikling med synlige forandringer skjules konstanter (Bourdieu 1999b:72). Kvinder arbejder således typisk stadig i det, Bourdieu kalder for det ”private rum” med funktioner på arbejdsmarkedet, der passer til funktionerne i hjemmet, og som tillægges mindre værdi. Kvinder har altså typisk stadig ikke autoritet over mænd, idet mænd fortsat dominerer i ”det

offentlige rum og magtens felt samt over produktionen”, ligesom mænd typisk har eneret på at betjene teknisk udstyr (Bourdieu 1999b:120).

Lidt om empiri og metoder – efterrationaliseret

Social- og sundhedshjælperuddannelsen er en del af erhvervsuddannelsessystemet og er delt mellem tre skoleforløb og to praktikforløb på plejehjem. Uddannelsen varer 1 år og 8 måneder. Det overvejende frafald forekommer, når eleverne er i praktik, hvor gøremålene omhandler pleje af (demente) ældre borgere, personlig hygiejne, oprydning m.m., og antallet af mænd der frafalder uddannelsen, er langt større end antallet af kvinder. Som nævnt udgør interviews en del af den indsamlede empiri med informanter, der har gennemført SOSU uddannelsen samt informanter, der har frafaldet denne. Desuden anvendes observationer i forhold til at indfange, hvad der sker, bliver gjort og sagt mellem mennesker i en bestemt institutionel sammenhæng. Fokus har her været (ikke deltagende) deltagelse i arbejdsfunktioner knyttet til beboerne og ved personale møder i pausesituationer osv., hvor feltnoter er blevet nedfældet med henblik på at indfange situations- beskrivelser, stemninger, ordvekslinger, talemåder m.v. I interviewsituationerne er der ikke blevet spurgt eller set efter betydningen af køn, mens *køn* alligevel er blevet sat i tale hos informanterne som spontane ytringer om kønnede praksisformer, når der (kønsneutralt) er blevet talt om livet som SOSU-elev og livet i almindelighed. På samme måde viser observationerne kønnede praktikker, kønnede arbejdsdelinger, kønnede forventninger og modstillinger. I det indsamlede materiale ses *køn* som en social distinktion i kroppe og som et opdelingsprincip, som en tænkning, en diskurs, og som materialiseret i omgivelserne. Man kan således sige, at implikationen af *køn* har været en form for ubekendt både i forhold til dataindsamlingen som til hele genstandsfeltet omhandlende frafald og fastholdelse af elever i erhvervsuddannelser.

Artiklens ærinde

Via et afsæt fra et materiale omhandlende *frafald og fastholdelse af elever i erhvervsuddannelser* har denne artikel et ærinde i at vise nogle nedslag om, hvorledes kønsbegrebets rolle som struktureringsprincip for tanke og handling også spiller en rolle i forhold til, hvorvidt man gennemfører eller frafalder en SOSU uddannelse. I nedenstående vises der eksempler på, hvorledes køn ses som en social distinktion, der gensidigt opretholdes af begge (sociale) køn, og som indskrevet pr. krop netop fremstår *naturlig*, og hvor mænd og kvinder tilsyneladende er ment til at gøre noget forskelligt. Der ses her klare modstillinger og dikotomier mellem det mandlige og det kvindelige, der opretholdes gensidigt af begge køn. Samtidig viser materialet, at mænd tildeles privilegier og positiv opmærksomhed af deres kvindelige kolleger, mens mænd samtidig domineres af kvinder i det kvindelige rum og patroniseres for at udføre det arbejde, som kvinder udfører. Således udfordres tænkningen om *den maskuline dominans*, der omvendt homologt bliver til en

kvindelig dominans, og hvor kvinder på hjemmebane ved, hvordan kvindeopgaver skal udføres og orkestreres.

Den legitime fysiske styrke og det synlige arbejde

Fra et interview med Kasper, der er 22 år og nyuddannet social- og sundhedshjælper, fortælles det om tiden som elev på SOSU uddannelsen på lokalcenteret og om Kaspers umiddelbare erfaringer med at være mand på en arbejdsplads med mange kvinder, herunder om de forskelle Kasper oplever mellem mandlige og kvindelige SOSU hjælpere. Kasper fortæller bl.a. om den fysiske forskel mellem kønnene, og beretter om en hverdag på lokalcenteret med brugerne, hvor det er en fordel at være mand, og hvor det for erhvervet ville være fordelagtigt med en større mandlig repræsentation.

Det er ikke fordi jeg skal sige, hvem der er det stærkeste og det svageste køn, men vi mænd kan altså tage nogle tungere løft, og nogle tungere opgaver end kvinderne kan, og det er de glade for ... kvinderne ... så derfor synes jeg, det er godt, hvis der kommer flere mænd ind (som SOSU hjælper red.), og jeg tror plejehjemmet kan blive bedre af det, for kvinder er mere udsatte for at få dårlig ryg og sådan nogle ting, eller det kan mænd også få, men derfor er det godt med flere mænd. Vi bliver også tit sat til noget, hvor kvinderne spørger om vi kan ... jeg havde også på et tidspunkt en vejleder, en mand, han tog lidt tungere løft, og han reparerede altid nogle ting, så på den måde er der også forskel.

I ovenstående citat fortælles der om et erhverv, som trods undervisning og med hjælpemidler til bl.a. at løfte brugere, tilsyneladende kan være særdeles krævende at være kvindelig social – og sundhedshjælper. At kunne klare tunge løft som dikotomien til de lette kan således ses som en symbolsk kapitalform, der tillægges værdi og legitimitet i et felt, hvor der med krop skal løftes og støttes, og som overvejende rekrutterer agenter fra sociale klasser, der gennem tid har været afhængige af deres arbejdskraft (Bourdieu 1995:198 og 203). Den fysiske stærke mand har altså biologiske eller ”naturlige” fordele i arbejdet som SOSU-hjælper – en ”fordel”, der samtidig eksplicit her ses som en favorisering uden at det dog tydeligt ekspliciteres. Fra det kabylske samfund beskriver Bourdieu situationer, hvor det kræves, at en mand kan tage affære, og hvor kvinderne efterfølgende kan tage sig af det mere ydmyge arbejde. Det formuleres her, hvordan kvinder er ”henvist til at fare rundt i huset som fluen i vollen, uden at det kan ses udefra, og at hendes arbejde er dømt til at blive usynligt” (Bourdieu 1999b:80) (Bourdieu 1999b:43). Med afsæt i Bourdieus arbejder, værdsættes mænd højere end kvinder som resultat af nedarvede strukturer, hvor mænds forrang er iboende alle former for habitus, og som netop har den særegenhed ikke at fremtræde som sådan (Bourdieu 1998b:14). Det betyder, at favoriseringen foregår med miskendelse og på et førbevidst niveau, hvor manden ikke bare er stærkere men også bedre, en

værdsættelse som igen står i homolog modsætning til kvindens tendens til ”mangelende værdsættelse af egne anstrengelser” (Bourdieu 1995:195).

Mænds valorisering og legitimitet

Det maskulint eftertragtede og værdsatte blandt flertallet af kvinder på lokalcentret italesættes i flere interviews hvor der berettes om den positive opmærksomhed, der møder mænd som kønsmæssigt underrepræsenteret på lokalcentrene, og hvor beboerne (kvinder) eksempelvis distinkt vælger en mandlig SOSU hjælper som bordherre ved måltiderne. En 40-årig mandlig SOSU elev der er i sit sidste praktikforløb fortæller;

Det er jo sådan, at der er mange der godt kan lide mænd ude på plejehjemmet. Jeg har kun en gang oplevet, at der var en kvindelig bruger, som ikke ville have hjælp af mig. Det plejer at være... de kan rigtig godt lide mænd de fleste, og der er mange der spørger, altså de ældre, brugerne, om der ikke skal ansættes nogle flere mænd. Også når der skal laves sådan nogle udflugter og sådan noget, eller dengang der skulle arrangeres sommerfest, det er altid mig der bliver spurgt, om jeg ikke vil med. ”Tommy skal da med”, siger de, og der er også en af beboerne, en dement kvinde, hun kalder mig altid for chefen og spørger ”hvor er ham der chefen”. [Latter] (Tommy)

I *Den Maskuline dominans* beskriver Bourdieu hvorledes mænd på arbejdspladser med mange kvinder, bliver en slags ”pater” i en kvasi-familie, hvor manden arbejds-mæssigt kan være overbebyrdet, men som ædelt varetager sine opgaver og tager ansvar for alt - ubevidst om sin isolation af kvinderne (Bourdieu 1999b:77-81). Med afsæt i eksemplet med Tommy kan man sige, at der her illustreres en symbolsk vold, som miskendt af de implicerede legitimerer det maskuline højere, og hvor kvinder selvekskluderende og domineret af deres egen dominans, helt ubevidst, er med til bringe de mandlige SOSU hjælpere i en position, hvor de opnår anerkendelse. At det maskuline dominerer over det feminine, og at dominansen opretholdes gensidigt, skyldes ikke biologiske forskelle og er ikke givet af naturen, selvom det netop fremtræder således, men knytter sig til historiske og sociale historiske konstruktioner, der har været længe undervejs.

I et interview med Anders, der er nyuddannet SOSU-hjælper, fortælles der om oplevelsen af at være i praktik på lokalcenteret, og i denne forbindelse drejes samtalen ind på det, han betegner som ”forskelle på køn”, eller som registreringen af, at han kontrasterer til sine kvindelige kolleger til dels ”gør noget andet”.

Når det f.eks. er sådan, at vi holder pause, så sætter jeg mig ned, og så siger jeg, at nu er det min tur, og så nogen gange bliver vi afbrudt, så ringer klokken... og så... men så bliver jeg siddende, for jeg har jo også ret til pause, men mine kolleger... de øh, de smider, hvad de har i hænderne og rejser sig op, og

der synes jeg, der er forskel på mænd og kvinder... jeg synes godt nok, at de render meget [kvinderne]

På et spørgsmål om hvilken reaktion det afføder, at Anders insisterer på sin ret til pause, svarer han, at "det accepteres", og at "der ikke er nogen, der siger noget". At "det er min tur", og at man som mand tillader sig at blive siddende, mens kvinderne "render", kan handle om at mænds dominerende position ikke behøver retfærdiggørelse, og at Anders således ikke skal legitimere sit valg, mens hans kvindelige kolleger, som med formodet uddannelsesfremmed baggrund og med begrænset kapitalvolumen, måske altid har "løbet meget", og at de grundet internaliseringen af fælles livsbetingelser i situationen udviser en form for regelmæssighed i deres praktik.

Fra Bourdieus arbejder ses et eksempel på de legitime og modsat homologe arbejdsdelinger, og der fortælles om det tidspunkt, hvor man på Bourdieus hjemegn skulle slagte gris, og som mændene under stor opstandelse med råb og skrig fik indfanget, og med skarpe knive slået ihjel. Når dyret var dødt og lå tilbage i blodpølen, blev der tavshed og mændene satte sig ned for at spille kort, mens kvinderne gik i gang med det beskidte arbejde med parteringen af grisen (Bourdieu 1999b:43-44). Tilbage ved eksemplet med Anders og måden hvorpå køn sætter sig igennem, ses således her en social struktur, der både diskursivt og ikke diskursivt, viser køn som produkt af habitus og som en virksom strukturering af praktikker. Kvinder rejser sig som modstillingen til, at mænd bliver siddende, mens den mandlige kollega fremhæves positivt, når han deltager og ikke påtales, når han udebliver. Tilsyneladende er det godt, når mænd er med og forventeligt, når de mangler.

Fra andre observationer i materialet fremgår det også her en umiddelbar accept af en maskulin orden, der tavs i sin ortodoksi ikke fordrer retfærdiggørelse. Kvinderne haster pligtopfyldende og selvklart af sted med et formodet køns- og klasse-tilhørsforhold, der genkender og anerkender sliddet og de mange gøremål, mens mændene, der er ansat til at deltage i de samme (kønsneutrale) funktioner med perceptioner for opfattelse og baggrund i en "kultur", hvor kvinder "plejer at tage sig af", har tid og *ret* til pausen. Med Bourdieus termer er der tale om en symbolsk magtudøvelse, der er at sammenligne med en symbolsk maskine, der ratificerer dominansen, som den bygger på, og som ikke kan udøves uden medvirken fra dem, der lider under den. Det vil sige, at de kvindelige medarbejders erkendelse af, at de "gør noget", mens deres mandlige kolleger "gør noget andet" og "gør mindre", tilsyneladende *anerkendes* i det som igen kan ses som en *underkendelse* af dem selv (Bourdieu 1999b:22).

Mænds adelskab og den gensidige forventning

Med de ovenstående eksempler antydes det således, at SOSU mænd og kvinders praktikker på lokalcentrene er forskellige, og at disse kommer til udtryk i en kønnet arbejdsdeling, hvor der tilsyneladende formidles strukturer, der falder ud til

mænds fordel. Sagt med andre ord antydes det, at SOSU-erhvervet bidrager til en kønnet orden, selvklart og skjult, som reproduceres og giver konstanter, og hvor kønsopdelingen af arbejdet og fordelingen af aktiviteter bekræfter den maskuline dominans, selvom der er tale om et erhverv, som hovedsageligt rekrutterer kvinder, og hvis arbejdsfunktioner knytter sig til opgaver, der historisk set har tilkommet kvinder. Så langt så godt for den mandlige SOSU-hjælper. Måske. Ifølge Bourdieu kan maskuliniteten betegnes som en form for *adelskab* – et tildelt adelskab med *rettigheder*, som manden via sin orientering mod et erhverv, der indbefatter arbejdsopgaver, det normalt tilkommer kvinder at udføre, kan miste (Bourdieu 1999b:79).

I *Den maskuline dominans* referer Bourdieu til Virginia Woolfs roman *Til Fyret* (Woolf 1927), som eksemplificeringen på en eksemplarisk fremstilling af relationer mellem køn. I den knap 100 år gamle roman fortælles der om manden der anstrenger sig for at være en mand, og som skal leve op til egne og andres forventninger, mens kvinden gør, hvad hun kan, for at træde tilbage og sætte ham i et positivt lys. Mandens sociale skæbne er, at han er mand, en *adelsmand*, der er socialiseret til at være det, og hvis før-bevidste forventninger manifesterer sig i hans krop og styrer ham kropsligt uden tilsyneladende tvang.

Med inkorporeringen i begge køn, omhandlende det traditionelle opdelingsprincip for mandlige og kvindelige funktioner, kan det således være svært som mandlig SOSU elev at gøre rent og tage sig af personlig hygiejne, fordi det er opgaver, der er socialt betegnet som mindre værdige (Bourdieu 1999b:79). Selvom kvindearbejde, ifølge Bourdieu, udført af mænd, tillægges større værdi end kvindearbejde udført af kvinder, så har det en *pris* at udføre opgaver, man har set sin mor udføre, og som man i sin habitus ikke er socialiseret til at udføre, og det er med risiko for symbolsk vold udtrykt ved en nedvurdering af sig selv (Bourdieu 1995:175). Desuden opfattes det typisk på tværs af klasser som værende attraktivt, at mænd eksempelvis har gode uddannelser og god økonomi og ikke blot kan klare fysisk krævende arbejde, et andet eksempel på den symbolske vold som med sin miskendelse får de dominerendes værdier til at fremstå som de mest legitime anerkendt af de dominerede (Bourdieu 1995:199). Som lavt positioneret i forhold til uddannelse og erhverv, må mænd inden for social- og sundhedshjælperområdet således over for begge køn forsvare at udføre arbejdsopgaver, som kun kvinder kan udføre, og som strider mod den sociale klasses restriktive holdning til traditionel arbejdsfordeling (Bourdieu 1995:198 og 203). Manden er på denne måde den herskende, der selv er behersket af sit eget herredømme, og der er fra begge køns side en forestilling om at *gøre det normale* eller et ikke ekspliciteret krav om, hvad en rigtig mand er, et krav kvinderne stiltiende anerkender (Bourdieu 1999b:121).

Den kvindelig dominans i det kvindelige rum med mænd på frihjul

Tilbage ved Bourdieus arbejder omhandlende ”den maskuline dominans” fortælles der om de dikotomiske arbejdsdelinger mellem kønnene, som samtidig bliver

til devalueringen af opgaver udført af kvinder. Opgaver, der udføres af mænd, ses som værende ”ædle og vanskelige”, mens opgaver, udført af kvinder, er ”ubetydelige og umærkelige”. Der gives her eksempler på forskellen mellem kokken og kogekonen eller skrædderen og syersken (Bourdieu 1999b:79). I forhold hertil kan kvinder indenfor SOSU området ses som dobbelt undertrykte idet de både er kvinder og tilmed er ansat i et erhverv, der tillægges ringe værdi. Alligevel fornægter det sig ikke, at kvinder gennem tusinde år har taget sig af funktioner knyttet til det kvindelige rum. I det empiriske materiale observeres distinktionen mellem kønnene i tilgangen til arbejdet på tre lokalcentre som slående. Kvinderne er dygtige. De ved pr. krop, hvad de skal og har i bogstavelig forstand en sikker hånd, hvor de ikke blot synes gode til deres job, men også omvendt homologt synes ”dygtigere” end deres mandlige kolleger. Forskelligheden kommer til udtryk igen og igen gennem kønnenes praktikker og gennem den kropsligt lejrede erfaring, som tydeliggøres i måden, hvorpå en beboer kærtegnes på kinden, eller når en seng skal redes. Genkendeligheden for de kvindelige funktioner får kvinderne til at navigere med en i øjenfaldende lethed, et overblik og en form for (professionel) moderlighed, som står i kontrast til mændenes mere tillærte og instrumentelle tilgang til arbejdet, og mændenes fysiske placering i afstand til kvinderne omkring bordet til mødet eller under pausen kan ses som en fysisk og mental afstand til det, som ikke er mandens og ikke skal være det. På lokalcentrene opleves det desuden, at kvinderne udover deres numerisk suveræne flertal og lethed til arbejdet også ”styrer” afdelingerne suverænt. De er overlegne og fylder på alle måder som de mange over for de få, mens mændene synes en anelse fortabte og resignerede. Fra det kabylske samfund beskrives det, hvordan kvinder der *i praksis* er de dominerende, alligevel forstår at indtage en underkastet position, så manden kan fremstå som den dominerende både for sig selv og for andre (Bourdieu 1999b:51). Dette er ikke tilfældet her. SOSU-hjælperens arbejdsplads ses næsten billedligt som et (indre) rum på kvindens banehalvdel med hjemmefordele, hvor hun trods manglende anerkendelse af det, der ikke er synligt, trods alt ved hvordan et gulv skal vaskes. Her hersker hun.

I nedenstående udskrift fra en observation af et morgenmøde eksemplificeres det hvorledes kvinder med inkorporerede kvindelige praktikker ved hvordan (kvinde) ting skal gøres, og hvorledes deres handlinger i samme bevægelse bliver til en ekskludering af deres mandlige kollega.

Dagens opgaver struktureres og planlægges rutineret af de kvindelige medarbejdere, mens mændene tavse ser til. Effektiviteten i forhold til hvor mange beboeres behov, der på kort tid skal tilgodeses, er imponerende, kvinderne aftaler med Kirsten [SOSU hjælper] ved roret, hvorledes man kan sætte Jenny [beboer] i gang med sin morgenvask, mens Tove [beboer] får iltmaske, inden Hanne [beboer] på stue 42 der ofte bliver aggressiv, skal i bad, osv. osv. Undervejs i planlægningen kommer der hele tiden forslag fra de kvindelige medarbejdere til, hvordan man kan effektivisere yderligere med hensyntagen til den

enkelte beboer. Slutteligt tilføjer Lars [SOSU elev] noget til organiseringen af dagen omhandlende hans egen deltagelse, hvilket hans kvindelige kolleger afviser. De mener ikke, at det er hensigtsmæssigt at gribe det an, som han foreslår det, og han får en bemærkning med på vejen om, at ”vi alle jo helst skal lave lige meget”. Lars er synligt irriteret og prøver igen med sin argumentation, men det fejles af bordet. Mødet afsluttes. Kvinderne rejser sig. Lars bliver siddende for en stund...

I den gensidige forventning synes der at ligge en forventning om, at man ikke rigtig kan forvente noget af en mand, og at han heller ikke forventer det af sig selv. Den illustrerede situation genkendes i det empiriske materiale hvor mænd ”ikke rigtig er med” og hvor mænd, domineret af deres egen dominans, domineres af dominerende kvinder i en form for social orden, der næsten gør kvinden til moderen, der holder øje og skælder ud på manden, der er blevet til barnet.

Fra flere interviews med de mandlige SOSU hjælpere formuleres det også eksplicit at det er en ensom affære ”at være enlig hane i kurven” og at ”det er svært at snakke med kvinder, der har arbejdet sammen i lang tid og som ved, hvordan alting skal gøres”. Således viser det empiriske materiale, at kvinder er på ”forkant”. På forkant med situation, dagsprogram, rækkefølge, organisering, pleje mv., og at der køres løs i et imponerende tempo, der foregår uagtet mandens bidrag. Selvom mænd får ros, når han deltager til trods for, at han ikke gør det så godt som hende, så fornægter oplevelsen af hans tøven og kedsomhed sig ikke. Mænd er tilsyneladende ikke ” kaldet” til SOSU-området, og kvinderne synes ikke at regne en mand, der udfører det arbejde, som de altid selv har udført. I den asymmetriske kønnede relation ses således en struktur, hvor kvinder ved bedst, gør bedst og gør mest, og hvor mænd egentlig kan gøre, hvad der passer dem, mens de til gengæld ikke skal forvente at blive taget med på råd. Det er en struktur med kønnede praksisformer, en traditionel kønnet arbejdsdeling der miskendt reproducerer sig og en kønnet perception for opfattelse, der konstituerer sig som en form for social orden, der næsten synes som givet af naturen. Faktisk synes det på umærkelig vis som om mandens hænder ikke rigtigt passer til at holde om kosten, og med en kropslig modsat hexis forventer hverken hun eller han, at han kan. Manden synes demotiveret, og kvinden er vant til at klare det selv.

Den maskuline (og kvindelige) dominans

Denne artikel omhandler implikationen af køn på en kvindekønnoteret arbejdsplads, der uddanner social- og sundhedshjælpere. Køn er et begreb der hyppigt anvendes, og et begreb der ontologisk synes uenighed om. Enigheden mellem forskellige kønsteoretiske positioner går på, at køn har en betydning, og at kønsbegrebet udtrykker en forskel, som skal ses i forhold til en social relation eller som distinktionen mellem to grupper. Kønsbegrebet som er anvendt i ovenstående knytter sig til Bourdieus arbejder omhandlende køn forstået som et relationelt, socialt og historisk konstrueret begreb. Centralt er her også begrebet symbolsk

vold som karakteriserer et dominansforhold, der i forhold til køn miskendt stiller kvinder i et underlegenhedsforhold. I *Den maskuline dominans* rammesætter Bourdieu med bogens titel en konstatering af asymmetrien mellem køn, og med et forsidebillede af en lille dreng, der tilsyneladende overrasket og anerkendende betragter sit *køn*, mens han tisser i døråbningen, fordi han kan.

Fra det empiriske materiale genkendes det mandlige herredømme som en ”doxa”, der af Bourdieu betegnes som den stærkeste form for legitimitet (Cal-lewaert 1994:23). De få mænd mellem de mange kvinder i et erhverv, der til alle tider har været forbeholdt kvinder, viser en SOSU-uddannelse, der som institution bidrager til en orden, der selvklart men miskendt forfordeler mænd. Desuden ses der klare modstillinger og dikotomier mellem det mandlige/kvindelige, det ydre/indre og det synlige/usynlige, der gensidigt opretholdes af begge køn, og hvor opdelingen mellem arbejdsopgaverne giver manden både pligt og ret til at reparere kørestolen i forhold til kvinden, der anvender kluden. Ikke desto mindre ses der også fund der omvendt homologt udfordrer modstillingerne mellem mænd og kvinder, eksemplificeret ved stor og lille, stærk og svag, og hvor kvinderne kontrasteret ses som hurtigere, dygtigere, og som fysiske kroppe, der er foran den mand, der opleves som bagud og bagved.

Med afsæt i *Den maskuline dominans* domineres kvinder af mænd med forventet samtykke, mens mænd domineres af samme dominans og med forestillingen om forventet opførsel. Denne forestilling deler kvinder. Et centralt tema for dette materiale viser netop gensidige kønnede forventninger, hvor mænd og kvinder har forventninger til sig selv og hinanden, og som kan siges at knytte sig til en form for klassificering, der historisk produceret og påtvunget samtidig knytter an til en social klassesammenfatning i forhold til måder, hvorpå man tænker og perciperer. Mænd har så at sige en ikke-kropslig tilbøjelighed til at arbejde i det kvindelige rum, mens kvinder, som var det i sagens natur, med lethed gør og kan det der skal gøres.

Analysen viser dog samtidig, at den maskuline dominans forstået som en førbevidst og miskendt dominans af kvinden, her er et omvendt dominansforhold hvor kvinder på hjemmebane, i rask trav, i overtal og socialiseret til at tage sig af, dominerer mænd. På denne måde ses manden indenfor SOSU området som den herskende, der samtidig er behersket af forestillingen om den rigtige mand, og som ydermere beherskes af herskende kvinder.

Med blikket rettet mod årsager til frafald på SOSU uddannelsen som bl.a. er nævnt i indledningen, ses et forløb der overvejende rekrutterer kvinder og som udfører opgaver kvinder altid har udført, og som reproducerer en social kønnet orden og struktur der på tværs af sociale klasser gør det u-attraktivt at være mandlig SOSU elev. Med andre ord kan køn bruges som et begreb, der ses som virksomt i forhold til, hvorfor kvinder og mænd orienterer sig mod eller fra en SOSU-hjælperuddannelse, og hvorledes køn manifesterer sig i elevernes levede liv og erfaringer og sætter sig igennem på en arbejdsplads med få mænd og mange kvinder, der udfører typiske kvindelige gøremål.

Ved vejs ende med denne artikel står betydningen af køn tilbage som et fund, der i det empiriske materiale utilsigtet blev fundet og set som værende centralt. Alligevel synes det naivt at tro, at resultaterne om køn spontant har grupperet sig selv og at man som forsker så at sige kønsløst og objektivt iagttager (Bachelard 1976:38). Således har forfatteren til denne artikel til dels et blik der kan siges at være et teoretisk blik og som efter en del års arbejde med Bourdieus tænkning omhandlende dominansforhold, klassificeringer, dikotomier m.m., nemt kan få køn ind i synsfeltet. Samtidig repræsenterer forfatteren det kvindelige køn som et socialt konstrueret køn, der pr krop kan siges at have kønnede perceptioner for opfattelse, og som via sin habitus er indprentet med en kønnet orden. Spørgsmålet er hvad man som (kvindelig) forsker der betragter (mandlige og kvindelige) elever, kan se og ser, og hvor bevidst man som kvinde, med kønnede socialiserede indprentninger kan være bevidst om det man ikke er bevidst om, netop fordi det skjuler sig. I ovenstående analyse er der alligevel givet et bud.

Lene Ingemann Brandt, Adjunkt, Institut for Sociologi og Socialt Arbejde, Ålborg Universitet; lib@socsci.aau.dk.

Noter

- ¹ I Ph.d. afhandlingen fremskrives forskellige tematiseringer, der kan bidrage med viden om *frafald og fastholdelse af elever i erhvervsuddannelser*, og temaet omhandlende implikationen af køn er en del af denne. De 15 interviews er med social- og sundhedshjælperelver (mænd og kvinder), der enten har gennemført uddannelsen eller er frafaldet denne.

Referencer

- Bachelard, G. 1976. *Nejets filosofi*. København: Forlaget Vinten.
- Bourdieu, P. 1979a. *La Distinction. Critique sociale du jugement*. Paris: Minuit.
- Bourdieu, P. 1999b. *Den maskuline dominans*. Viborg: Tiderne skifter.
- Bourdieu, P. 1995. *Distinksjonen*. Oslo: Pax Forlag.
- Bloksgaard L. & S. Brock Faber, 2004. *Køn på arbejde – En kvalitativ undersøgelse af mandlige sygeplejerskers og kvindelige politibetjentes arbejdsliv*, Aalborg Universitetsforlag.
- Brandt, L. I. 2013. *SOSU hjælper uddannelsen den rette hylde? – Et uddannelses sociologisk og livshistorisk perspektiv på frafald og gennemførelse af en erhvervsuddannelse*. Ph.d. afhandling, Forskerskolen i livslang læring, Institut for psykologi og uddannelsesforskning: Roskilde Universitetscenter
- Callewaert, S. & K.A. Petersen, 1994. ”Det mandlige herredømme i middelhavskulturen ifølge Pierre Bourdieu”, in *Pierre Bourdieu – centrale tekster inden for sociologi og kulturteori*, red. S. Callewaert, M. Munk, M. Nørholm & K.A. Petersen. 20-48. København: Forlaget Frydenlund.

- Emerek R., & H. Holt. 2008. "Det kønsopdelte arbejdsmarked" in *Lige muligheder – frie valg. Om det kønsopdelte arbejdsmarked gennem et årti*, red. R. Emerekt & H. Holt. 27-65, nr. 08:24. København: SFI – Det Nationale Forskningscenter for Velfærd.
- Hansen, P.R. 2011. *Autoboys*. Ph.d. afhandling, Københavns Universitet.
- Hutters, C., & M. L. Nielsen & A. Görlich. 2013. *Drenge og piger på ungdomsuddannelserne. Hvad betyder køn for elevernes uddannelsespraksis?* København: Center for Ungdomsforskning.
- Jørgensen, H. C. (red.) 2013. *Drenge og maskuliniteter i ungdomsuddannelserne*. København, Saxo Forlag.
- Kanter, R. M., 1993 (1977a): *Men and Women of the corporation*. New York, BasicBooks.
- Knudsen, Ann-Elisabeth, 2008, *Pæne piger og dumme drenge: hvorfor er der ingen børn der opfører sig som de har hjerner til?* Schøneberg Forlag.
- Krøjer, J. 2003, "Når farmand kommer hjem", in Hjort, K. og S.B. Nielsen (red.), *Mænd og omsorg*, København, Hans Reitzels Forlag.
- Nielsen, S. B. 2004. "Når unge vælger uddannelse og job" in *Unge valg af uddannelse og job – udfordringer og veje til det kønsopdelte arbejdsmarked*, 15-24, Nielsen, S. B. & A.R. Sørensen, Roskilde Universitetscenter.
- Nielsen, S. B. 2005. *Mænd og daginstitutionsarbejdets modernisering*, Ph.d. afhandling, Institut for Uddannelsesforskning, Roskilde Universitet.
- Nørholm, Morten 2005, "Omsorgen, kønnet, og konstruktion – ansatser til en diskussion af køn og omsorgsudøvelse ud fra en pædagogisk sociologisk synvinkel", in *Pædagogisk Sociologi*, Bryderup, Inge M, (red.), Danmarks Pædagogiske Universitetsforlag.
- Petersen, P. M. 2005. *Fordelinger og fordoblinger*, Ph.d. afhandling, Forlaget PUC.
- Søndergaard, Dorte Marie 2007. *Feministiske tænkere – En tekstsamling*, Forlaget Saxo.
- Thomsen, J. P. 2011. Køn og klasse i undervisningsrummet på danske universiteter, *Dansk Universitetspædagogisk Tidsskrift* 2, 55-64.
- Zlotnik, G, 2004. *De stakkels drenge: Kønsforskelle i barndommen: betydning og konsekvens*, Forlaget: Nielsens.
- Warming, K, 2016. *Mænd i omsorgsfag: En interviewundersøgelse af mænds oplevelser og erfaringer som professionelle i tre kvindedominerede fag*. Ph.d. afhandling, Roskilde Universitets forlag.
- Woolf, V, 2009 (1927). *Til Fyret*. København: Forlaget Rosinante.
- Wyn, J.& P Dwyer. 2000. "New patterns of youth transition in education", *International Social Science Journal* 52, 164, 147-159.